

УДК 331.54-043.83:82-96

Ю. П. Потуй

**ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ
У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ**

У третє тисячоліття людство вступило із безліччю невирішених проблем в економіці, політиці, науці, екології, освіті, які ще довго будуть зберігати своє значення. Яким чином буде розвиватися наша цивілізація – здебільшого залежить від тих людей, які сьогодні ще отримують обрану професію. Але вже на сьогоднішній час, у зв'язку з нелегкою економічною ситуацією в усьому світі, на ринку праці зростає попит на освічених та талановитих працівників, які здатні продуктивно працювати не тільки заради прибутків, але й заради перетворення на краще навколишнього світу. Внаслідок цього, серед багатьох проблем, які стоять перед вищою школою в період системної реконструкції суспільства, виділяється проблема формування професійних цінностей майбутніх фахівців.

У багатьох нормативних документах України у галузі освіти висвітлюється проблема підвищення рівня конкурентоспроможності фахівців країни за рахунок збереження й збагачення моральних та культурних цінностей. Втім, система вищої освіти повинна дотримуватись жорстких вимог освітніх стандартів та готувати фахівців, професійні знання яких не мають стійкої ціннісної основи. Тому частково вища школа повинна в тому, що наша країна не може вийти багато років з кризи, оскільки у змісті освіти майже відсутній аксиологічний компонент, внаслідок чого не забезпечується повноцінне формування професійних цінностей в особистості майбутніх фахівців.

У педагогічній науці накопичений значний теоретичний та практичний досвід формування професійних цінностей у студентів. Базовим методологічним орієнтиром є концепція відношень, запропонована В. Мясищевим. Дослідження проблем формування професійних цінностей у молоді ґрунтується на філософському та психолого-педагогічному осмисленні природи цінностей К. Абульхановою-Славською, С. Анисимовим, О. Дробницьким, О. Здравомисловим, М. Каганом, А. Маслоу, В. Тугариновим, В. Франклом, В. Ядовим та іншими науковцями. Різноманітні аспекти та підходи до формування професійних цінностей запропоновані О. Бондаревською, І. Ємельяною, І. Ісаєвим, А. Киряковою, В. Кононовою, Є. Клімовим, Н. Нікондровим, В. Сластьоніним, Г. Чижиковою, В. Шадриковим, Є. Шияновим та іншими науковцями.

Втім в останній час проблема підготовки майбутніх фахівців пропонується вирішувати у межах компетентнісного підходу, який має забезпечити гармонійне та всебічне формування сучасного фахівця,

здатного самостійно розв'язувати чисельні проблеми професійної сфери. Однак за такого підходу питання формування професійних цінностей майбутнього фахівця займають другорядне значення і не відокремлюються у самостійну проблему, а знаходження шляхів ефективного формування у студентів професійних цінностей в умовах сучасної вищої освіти залишається поза увагою науковців. Усвідомлюючи необхідність ціннісного підґрунтя для оволодіння професією та подальшої успішної реалізації в обраній професійній сфері, вважаємо доречним розгляд проблеми формування професійних цінностей у майбутніх фахівців розпочати із дослідження її еволюції.

Метою цієї статті є розгляд історичних аспектів проблеми формування професійних цінностей особистості.

Само поняття „цінності” виникло наприкінці XVIII століття у зв'язку із переглядом суспільством традиційно обґрунтованої етики. Поняття „цінність” вперше з'являється у Канта, який протиставляє сферу моральності сфері природи. Розгорнуте вчення про цінності вперше надав в середині XIX століття Р. Лотце. В цей час долається однобічне онтологічне уявлення просвітителів про однорідність реальності, яка знаходиться перед людиною. Важливо відзначити той факт, що до цінностей були віднесені благо, прекрасне, справедливість та інші вияви буття, які звернуті „до наших почуттів”.

Пізніше з'являється аксіологія (від ахію – цінність, logos – слово, вчення) – один із самих молодих розділів філософії, що складає „вчення про цінності, філософську теорію загально значимих принципів, які визначають спрямованість людської діяльності, мотивацію людських вчинків” [1]. Як самостійна філософська наука аксіологія виокремлюється тільки наприкінці XX століття. Втім цінності та ціннісні орієнтації людини є одним з найбільш важливих об'єктів дослідження науковців на всіх етапах становлення й розвитку людства. Для кожної епохи, як свідчать дослідження Г. Вижлецова, властиві такі основні цінності та ідеали, як благо, щастя та духовна воля [2]. Міркування про різні види цінностей ми зустрічаємо у філософів античності, вчених Середньовіччя, Ренесансу, Нового часу. Разом з тим, узагальненого уявлення про цінності як такі й форми їх прояву не існувало до середини XX століття.

Ми не ставимо своєю метою дослідити чисельні праці науковців, присвячені дослідженню цінностей взагалі та зокрема професійних цінностей, а обмежимося тільки період після II-ої Світової війни, коли вчені всього світу починають активно досліджувати сутність, роль та значення цінностей у професійній діяльності особистості. У цьому контексті скористаємось періодизацією даної проблематики, наведеної у дисертаційному дослідженні Н. Хуснуллової [3]. Дослідниця виділяє такі етапи, як 1) 50 – 80-ті рр. XX ст.; 2) 80 – середина 90-х рр. XX ст.; 3) із середини 90-х рр. по теперішній час. Охарактеризуємо їх детально.

Початок *першого етапу* (50 – 80-ті рр. XX ст.) пов'язано з

теоретичним обґрунтування аксіології як самостійної філософської категорії. Відомо, що термін „аксіологія” у 1902 році увів у науковий обіг П. Лапі. Досить швидко цей термін став активно використовуватись у філософії, соціології, психології та педагогіці. Втім, розробка проблем цінностей та ціннісних орієнтації тривалий час залишається своєрідною монополією зарубіжної філософії. Аксіологія, що сформувалась на початку ХХ століття як своєрідний напрям на основі неокантіанських вчень В. Віндельбанда та Г. Ріккєрта, отримала широке розповсюдження у працях німецьких та американських вчених (М. Шелер, Н. Гартман, Д. Дьюї, Р. Б. Перрі, С. Пеппер та ін.). Тільки у 60-ті роки ХХ століття у вітчизняній науці було визначено місце й роль теорії цінностей в марксизмі, її значення для розвитку комплексу наук про людину та суспільство, окреслено перспективи розвитку теорії цінностей у єдності гносеологічного, соціологічного та педагогічного аспектів (В. Тугаринов). У дослідженнях філософів С. Анисимова, О. Здравомислова, Ю. Замошкіна, М. Кагана, В. Саратовського та інших оформився науковий апарат, який включає поняття „цінність”, „ціннісне відношення”, „ціннісні орієнтації”, „аксіологічний потенціал”.

В цей же період з’являються праці В. Василенко, який розумів під цінностями значущість речей, засіб задоволення потреб людини, а також роботи І. Нарського, який інтерпретував цінність як ідеали, вищі цілі особистості. В концепціях В. Тугаринова та О. Дробницького цінності визначаються як значущість та як ідеал одночасно. На думку В. Тугаринова, значущість цінностей опосередкована орієнтацією людини на інших людей, на суспільство в цілому, на існуючі в ньому ідеали, уявлення й норми. Окрема людина може користуватися лише тими цінностями, які наявні у суспільстві, тому цінності життя окремої людини є цінностями його суспільного життя [4]. Втім, за словами Г. Вижлецова, всі ці „мономарксистські” концепції розглядали „специфіку цінностей з позиції марксизму саме як економічного матеріалізму”, і, відповідно до цього, традиція в розвитку ціннісної філософії, що існувала до початку ХХ століття, так і не була відновлена [5, с. 96 – 97]. Пізніше, як пише С. Анисимов, „у 70 – 80-ті рр. розробка загальної філософської теорії цінностей у нашій країні була звернута”.

В цей же період проблема прийняття особистістю цінностей різними соціальними групами піднімається в соціології й активно розробляється в працях В. Ядова, І. Кона, Н. Лапіна, С. Климової, В. Вардомацького та ін.

В психології взагалі проблема цінностей особистості та суспільства із самого початку зайняла важливе місце та предметом „вищої” її сфери. У вітчизняній психології, співзвучної за багатьма позиціями західній гуманістичній традиції, цінності розглядаються в різних аспектах дослідження властивостей особистості. Під кутом, цінностей як об’єкту спрямованості особистості, розглядають означену проблематику С. Рубинштейн, О. Леонтьєв, Б. Ананьєв, Д. Узнадз,

Л. Божович, Б. Ломов та інші науковці. Виходячи із соціальних аспектів цінностей, дослідження проводять С. Рубинштейн, Л. Виготський, Б. Ананьєв та інші.

Таким чином, у 50 – 80-ті роки ХХ століття відбувається становлення теорії цінностей у вітчизняній та зарубіжній науці, при цьому в педагогіці проблема формування цінностей та професійних цінностей поки ще не набула своїх чітких форм.

Другий етап (80 – середина 90-х рр. ХХ ст.) характеризується розробкою окремих аспектів проблеми формування ціннісних орієнтації в системі професійної освіти.

В цей період відбувається інтенсивний розвиток аксіологічного підходу. Він стає органічним та необхідним компонентом осмислення стійкого соціального розвитку (В. Бойко, Ю. Плюсін, Г. Вижлецов), вивчення феноменологізації ціннісних систем особистості (М. Бобнева, Т. Ахаян, В. Алексєєва), формування нового тезариусу й нової освітньої парадигми (Н. Крилова, З. Малькова, Н. Воскресенська), ретроспективного аналізу філософських та педагогічних систем, базисом для порівняльної педагогіки, філософії освіти нового часу (Н. Никандров, З. Равкін, В. Веселова, В. Давидов, Б. Гершунський, В. Андрущенко).

У філософії, психології, соціології та педагогіці в цей час з'являються різноманітні концепції та підходи, але загальний напрямок розвитку теорії цінностей окреслюється затвердженням пріоритету загальнолюдської та гуманістичної основи в контексті різних культур. В період об'єднання людства в розв'язанні глобальних проблем, теорія цінностей переживає своє відродження у зв'язку із соціальними та науково-технічними змінами дійсності оскільки все більшу роль у змісті світосприйняття, світогляду нових поколінь починає відігравати категорія миру, життя людини, життєтворчості. В цей же час формується необхідність міждисциплінарного синтезу знань про сучасного фахівця як педагогічної мети, який в свою чергу повинен спиратися на оновлену філософську картину світу, на професійні цінності, які сприятимуть створенню образу успішного, конкурентоспроможного фахівця. Тобто проблема формування професійних цінностей для фахівців певних напрямів професійної діяльності поступово пов'язується із підвищенням якості професійної освіти й якості результатів навчання майбутніх фахівців.

У контексті нашого дослідження важливими є праці другого періоду розв'язання проблем формування професійних цінностей. Так, О. Здравомислов у роботі „Потреби. Інтереси. Цінності” говорить про те, що зміст цінностей обумовлено культурними досягненнями суспільства [6]. Світ цінностей – це, перш за все, світ культури у широкому сенсі, це сфера духовної діяльності людини, її уподобань, в яких відбивається духовне багатство особистості. Цінності науковець визначає, як уособлені в процесі розвитку самої історії завдяки розподілу праці в сфері духовного виробництва інтереси. Ціннісні стимули, на думку

О. Здравомислова, торкаються особистості, структури самосвідомості, особистісних потреб. Без них не має місця будь-яким перемогам, розумінню суспільних інтересів, істинного самоствердження особистості. Тільки особистість, яка діє заради ідеалів-цінностей, здатна зібрати навколо себе інших людей та стати втіленням визначених соціальних інтересів та суспільних потреб.

Таким чином, другий етап розвитку означеної проблематики характеризується тим, що професійні цінності стають об'єктом уваги вітчизняних педагогів, які розробляють й активно втілюються у педагогічну практику ідеї аксіологічного виховання.

Третій етап (із середини 90-х рр. по теперішній час) розвитку проблем формування професійних цінностей у майбутніх фахівців відбувається в умовах переходу до ринкової системи економічних відносин й реформування системи професійної освіти. На цьому етапі формується теоретико-методологічна база для вивчення структури професійних цінностей фахівців різних профілів підготовки та їх формування в системі вищої освіти.

Так, наприклад, проблема цінностей педагогічної професії досліджено у працях Т. Бутківської, М. Васильєвої, В. Гриньової, П. Ігнатенка, В. Лозової, Є. Шиянова та інших учених. Особлива увага в них приділяється професійно-педагогічній підготовці з урахуванням умов, що актуалізують суб'єктивну позицію студентів, їхні ціннісні орієнтації, а також розгляду загальнотеоретичних аспектів проблем професійного становлення особистості майбутнього вчителя та визначенню відповідно до цього цілей, завдань і змісту вищої педагогічної освіти.

Аналізуючи сучасну педагогічну науку, слід відзначити внесок у розвиток проблем формування професійних цінностей відомого педагога Н. Шуркової, яка розглядає ціннісне відношення як зміст виховного процесу [7]. На її думку зміст виховання буде неосяжним, якщо викладач буде приділяти увагу тільки проблемі відношення людини до навколишньої дійсності, а не проблемі значущих для людського життя відношень, тобто ціннісних відношень.

Інший відомий педагог В. Сластьонін займався дослідженням ціннісно-орієнтованої діяльності та її взаємозв'язку з іншими видами діяльності розвитку [8]. Він виділив перелік особливостей в процесі формування професійно-ціннісних орієнтацій. В першу чергу науковець відніс сюди не фіксованість місця здійснення ціннісно-орієнтованої діяльності, яка здійснюється „всюди та навіть поза участі свідомості”. Специфіка даного виду діяльності полягає в її скритості від зовнішнього спостереження та у відсутності речових результатів. До особливостей процесу формування професійно-ціннісних орієнтацій також можна віднести надання повної свободи вибору та відсутність будь-якого примусу, що у підсумку „змінює внутрішній світ вихованця, формує у нього потребу активного творення як властивості особистості”.

Цікавою є позиція І. Харламова, який вважає, що моральне виховання повинно бути націлено на виробку та удосконалення таких моральних якостей учнів, як патріотизм, культура міжнаціональних відносин, працелюбність, бережливе відношення до матеріальних цінностей суспільства, культуру поведінки [9].

Підсумовуючи дослідження історичних аспектів проблеми формування професійних цінностей на сучасному етапі не можливо не відзначити практичні досягнення в сфері аксіологізації вищої освіти, які представлені у чисельних працях А. Кирякової, В. Кононової, І. Ємельянової, Л. Коберник, Є. Клімова, В. Шадрикова, А. Серого, Н. Шмельової та інших науковців. Втім, більшість дослідників пропонують вирішувати проблем формування професійних цінностей засобами виховання та використовуючи можливості дисциплін соціально-гуманітарного блоку. Разом з тим, практично відсутні дослідження, в яких формування професійних цінностей відбувається в процесі фахової підготовки і використовуються можливості дисциплін практичної підготовки. Вважаємо, що саме фахова підготовка дозволяє сформувати у майбутнього фахівця стійку систему відношень до різнобічних аспектів обраної професійної діяльності, налаштувати на активну, творчу відповідальну працю, постійний саморозвиток у професії. Означене визначає необхідність знаходження шляхів ефективного формування у студентів професійних цінностей в процесі фахової підготовки, що потребує теоретичного і методичного обґрунтування.

Таким чином, розгляд історичного аспекту дослідження науковцями професійних цінностей свідчить про існування значного доробку для з'ясування сутності поняття „професійні цінності” та розв'язання проблем формування цього феномену у майбутніх фахівців різних напрямів професійної діяльності, особливо в процесі фахової підготовки. Означене вважаємо напрямком наших подальших досліджень.

Список використаної літератури

- 1. Словарь** философских терминов / Науч. ред. проф. В. Г. Кузнецова. – М. : Инфра-М, 2004. – 731 с.
- 2. Выжлецов Г. П.** Аксиология: становление и основные этапы развития / Г. П. Выжлецов // Социально-политический журнал. – 1995. – № 6. – С. 61–73.
- 3. Хуснуллина Н. Х.** Формирование профессионально-ценностных ориентаций у будущих менеджеров ресторанного и гостиничного сервиса : Дис ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Хуснуллина Нэлли Хисматуллаевна. – Челябинск, 2010. – 192 с.
- 4. Тугаринов В. П.** Теория ценностей в марксизме / В. П. Тугаринов. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1968. – 124 с.
- 5. Выжлецов Г. П.** Аксиология: становление и основные этапы развития / Г. П. Выжлецов // Социально-политический журнал. – 1996. – № 1. – С. 86 – 99.
- 6. Здравомислов А. Г.** Потребности. Интересы. Ценности

/ А. Г. Здравомислов. – М. : Политиздат, 1986. – 223 с. **7. Педагогика** : учебное пособие для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей / Под ред. П. И. Пидкасистого. – М. : Педагогическое общество России, 1998. – 640 с. **8. Слостенин В. А.** Педагогика : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Слостенин. – М. : Академия, 2005. – 576 с. **9. Харламов И. Ф.** Педагогика : учеб. пособие / И. Ф. Харламова. – М. : Гардарики, 2000. – 519 с.

Потуй Ю. П. Проблема формування професійних цінностей у науковій літературі

У статті вказано на недостатню розробленість проблеми формування професійних цінностей у майбутніх фахівців та неможливість розв'язати означену проблему у межах компетентнісного підходу. Автором досліджено етапи розробки науковцями означеної проблематики після Другої Світової війни та схарактеризовано особливості кожного з етапів. Визначено, що на сучасному етапі науковцями приділено увагу формуванню ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців, використовуючи можливості виховного процесу та дисциплін соціально-гуманітарного блоку. Вказується на недостатній рівень теоретичного та методичного обґрунтування формування професійних цінностей в процесі фахової підготовки.

Ключові слова: аксіологія, цінності, ціннісні орієнтації, ціннісне відношення, професійні цінності.

Потуй Ю. П. Проблема формирования профессиональных ценностей в научной литературе

В статье указано не достаточный уровень разработки проблемы формирования профессиональных ценностей у будущих специалистов и невозможность решить эту проблему в рамках компетентностного подхода. Автором исследовано этапы разработки учеными указанной проблематики после Второй Мировой войны и охарактеризовано особенности каждого из этапов. Определено, что на современном этапе учеными уделяется внимание формированию ценностных ориентаций будущих специалистов, используя возможности воспитательного процесса и дисциплин социально-гуманитарного блока. Указано на недостаточный уровень теоретического и методического обоснования формирования профессиональных ценностей в процессе специальной подготовки.

Ключевые слова: аксиология, ценности, ценностные ориентации, ценностное отношение, профессиональные ценности.

Potui Yu. P. Problem of Formation of Professional Values in Scientific Literature

In article it is specified not insufficient level of development of a problem of formation of professional values at future experts and impossibility

to solve this problem within competence-based approach. The author it is investigated development stages by scientists of the specified perspective after World War II and it is characterized features of each of stages. The first stage is characterized by formation of the theory of values in domestic and foreign science, thus in pedagogical science the problem of formation of values and professional values yet doesn't get clearness. The second stage of development of the specified perspective is characterized by that professional values become object of attention of domestic teachers who develop and actively introduce in student teaching of idea of axiological education. It is defined that at the present stage scientists pay attention to formation of valuable orientations of future experts, using possibilities of educational process and disciplines of the social and humanitarian block. It is specified insufficient level of theoretical and methodical justification of formation of professional values in the course of special preparation. Use of opportunities of special preparation is indicated the need by the author as special preparation allows to create the steady relation to different aspect of future profession, to adjust on active, creative activity and continuous self-development in a profession.

Key words: axiology, values, valuable orientations, valuable relation, professional values.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2013 р.

Прийнято до друку 27.06.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Савченко С. В.

УДК 614.253.52:371.134

Г. Г. Риб

**СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІЙНА КОМУНІКАЦІЯ
МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ СЕРЕДНЬОЇ ЛАНКИ»
ТА ЇЇ РІЗНОВИДИ**

Постановка проблеми. Сучасна соціальна ситуація в Україні і, насамперед, процес реформування галузі охорони здоров'я своїм першочерговим завданням ставить підвищення ефективності та якості медичного обслуговування населення. І, як наслідок, все більші вимоги висуваються до професіоналізму медичних працівників, який включає не тільки наявність глибоких знань і володіння техніками надання допомоги, але й вміння взаємодії з іншою людиною, комунікативних вмінь. Лише той медичний працівник, що володіє всіма перерахованими якостями, може заслужувати на довіру пацієнта.

Професійна комунікація є вагомим чинником професійної компетентності медичних працівників середньої ланки (МПСЛ). Саме